

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова приймальної комісії
ректор Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

_____ Тетяна КАГАНОВСЬКА

«_____» _____ 2023 р.

ПРОГРАМА

**фахового екзамену з економічної та соціальної географії
для здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
за спеціальністю 106 Географія
(освітньо-професійна програма «Економічна, соціальна географія
та регіональний розвиток»)**

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД
Сертифікат 7AFDA0070000000000000000000000000000001
Підписувач ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ
Дійсний з 01.09.2022 13:31:33 по 31.08.2024 23:59:59

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

0401-152 від 08.04.2023

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Основи суспільної географії

Проблема об'єкта і предмета суспільної географії. Поняття геопросторової (територіальної) організації. Структура суспільної географії, її складові частини. Місце суспільної географії в системі географічних наук. Схеми класифікації суспільної географії. Система методів суспільної географії.

Основні терміни, поняття та категорії суспільної географії. Територія як поняттєво-термінологічна система. Природні, суспільні та просторові властивості території. Соціальні, економічні, політичні, екологічні, інформаційні функції території.

Суспільно-географічне положення. Типізація суспільно-географічного положення. Методи аналізу та оцінки суспільно-географічного положення.

Суспільно-географічні відношення і зв'язки. Суспільно-географічні процеси і явища. Процеси геопросторової диференціації, процеси геопросторової інтеграції, процеси геопросторового комплексно- і системоформування.

Теорія просторового розвитку в суспільній географії. Теорія «центрального місця», «полюсів росту», «центрів розвитку».

Система суспільно-географічних законів. Закон пропорційного розвитку компонентів економіко-географічного комплексу; закон раціональних територіальних зв'язків; закон територіальної концентрації продуктивних сил; закон територіальної диференціації продуктивних сил.

Поняття про територіальну організацію суспільства. Складові елементи територіальної організації суспільства – природні, соціальні, економічні. Системно-структурна парадигма територіальної організації суспільства. Основні типи територіальних структур.

Становлення системної концепції в географії. Ознаки та структура геосистем, зв'язки та відношення в геосистемах, функції геосистем.

Суспільний і територіальний поділ праці: зміст понять. Багаторівнева ієрархічна структура територіального поділу праці. Міжнародний поділ праці.

Суспільно-географічне районування, його поняттєво-термінологічний апарат. Фактори, принципи і критерії процесу суспільно-географічного районування. Стадії розвитку суспільно-географічного районування.

Основи соціальної географії. Географія населення

Місце та значення соціальної географії в системі географічних наук. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії. Структура соціальної географії.

Функції соціальної географії. Завдання соціальної географії у відповідності до сучасних викликів та соціального запиту. Проблеми розвитку сучасної соціальної географії.

Виникнення соціальної географії. Основні етапи формування соціальної географії. Розвиток соціальної географії в Україні. Соціально-географічні школи в Україні. Сучасна західна соціальна географія. Основні соціально-географічні школи у світі. Персоналії.

Соціально-географічний простір і час та їх властивості. Особливості просторової організації суспільства, рівні організації соціально-географічного простору. Поняття регіональної свідомості та менталітету соціуму. Просторові зони та території людини. Поняття про соціогеосистему як основний об'єкт дослідження соціальної географії. Поняття про соціально-географічний процес, його структуру.

Методологічні підходи до вивчення соціально-географічних явищ та процесів. Види та типи соціально-географічних досліджень. Основні етапи соціально-географічних досліджень. Кількісні та якісні методи соціально-географічних досліджень. Методи просторового аналізу.

Місце та значення географії населення в системі географічних наук. Об'єкт і предмет дослідження географії населення. Поняттєво-термінологічний апарат. Структура географії населення. Становлення та розвиток географії населення. Персоналії. Джерела демографічної інформації.

Соціально-демографічний розвиток: динаміка населення, його відтворення, склад. Чинники соціально-демографічного розвитку. Сучасні тенденції динаміки населення та демографічних процесів і структур. Демографічна політика. Концепції соціально-демографічного розвитку. Демографічні проблеми. Сучасні демографічні тенденції у світі.

Основні поняття географії праці та міграції населення. Концепції географії праці та міграційної поведінки населення. Ринок праці та його кон'юнктура. Міграція населення, соціальні особливості та наслідки. Чинники трудової діяльності та міграційної поведінки населення. Сучасні тенденції на ринку праці. Трудові міграції. Вимушені міграції.

Географія розселення населення. Основні поняття розселення населення. Соціальні функції поселень. Особливості розселення населення в соціально-географічному просторі. Форми, типи та чинники розселення. Міське та сільське розселення. Класифікація поселень. Концепції розселення населення.

Концепції соціальної географії міст. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості. Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації. Основні тенденції та перспективи розвитку урбанізації. Соціально-географічні особливості та проблеми урбанізації в аспекті глобалізації. Світові міста. Креативні, розумні, зелені міста. Особливості процесу урбанізації в Україні.

Географія рівня та якості життя населення. Система індикаторів рівня та якості життя населення. Соціально-просторова нерівність. Безпека життєдіяльності населення. Національна та регіональна безпека. Соціальна, демографічна, економічна, продовольча, природно-техногенна, інформаційна безпека. Соціально-демографічні особливості та проблеми України. Соціально-демографічна політика України.

Основні поняття і сутність соціальних негараздів як соціальної властивості території. Особливості виникнення і розповсюдження соціальних негараздів. Поняття соціального спокою та територіальної соціальної справедливості. Дослідження розвитку соціально-географічного процесу в регіонах України.

Регіональна свідомість та менталітет соціуму. Регіональна ідентичність. Просторова пам'ять. Особливості формування менталітету українського соціуму

як основи виживання в умовах глобалізації та переходу до стійкого розвитку. Загальні особливості і проблеми регіонального розвитку в Україні.

Цілі розвитку тисячоліття. Регулювання соціального розвитку в світі. Управління соціальним розвитком. Програми соціального розвитку території.

Історична географія з основами етнографії

Об'єкт та предмет дослідження історичної географії. Історія географічних відкриттів, історія географічних ідей та історична географія. Місце історичної географії в системі наук. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Напрями в історичній географії. Періодизація в історичній географії.

Еволюційна гілка людини. Роль природно-географічних факторів в еволюції людини. Значення ландшафтів в еволюції людства. Причини міграцій первісних людей. Імовірні напрями міграцій. Заселення материків.

Поняття раси. Фактори расогенезу. Ознаки расових відмінностей людей. Підходи до класифікації рас. Просторовий розподіл європеїдної, монголоїдної, негроїдної та австралоїдної рас та їх малих рас. Формування і географія перехідних рас. Расовий склад населення регіонів і країн.

Коеволюція людини і навколишнього природного середовища. Вплив природних ландшафтів на розвиток первісних людей. Збиральництво, полювання і рибальство – основні види господарської діяльності первісних людей. Передумови переходу до виробляючого господарства. Центри походження культурних рослин. «Неолітична революція». Головні райони первісного землеробства. Зародження і поширення скотарства. Освоєння металів. Виникнення екологічних проблем. Перша екологічна криза в епоху неоліту.

Поняття цивілізації. Етапи виникнення цивілізацій (за Л.І. Мечниковим). Географічні аспекти розвитку стародавніх цивілізацій: Межиріччя (Месопотамія), Єгипту, Індії, Китаю, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, цивілізацій Америки (інки, ацтеки, майя). Трипільська культура.

Об'єкт і предмет етнографії, етнології та етногеографії. Поняття етносу. Поняття про етногенез. Концепції етногенезу. Структура етнічних утворень. Етнічні процеси.

Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов. Природні умови як визначальний фактор господарської спеціалізації території, в історичному аспекті. Культурно-господарські типи. Вплив природних умов і господарства на розвиток культури. Формування менталітету народу в залежності від природно-географічних умов та господарського укладу.

Етнічна структура населення світу. Найбільші за кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за етнічною ознакою. Сутність лінгвістичної класифікації народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія народів мовних сімей та їхніх груп: індоєвропейської, кавказької, семіто-хамітської, нігеро-кордофанської, ніло-сахарської, койсанської, дравідійської, уральської, алтайської, сіно-тібетської, тайської, австроазійської, австронезійської, ескімосо-алеутської, чукотсько-камчатської, андаманської, сім'ї австралійських та папуаських народів, сім'ї індіанських народів. Географія етносів, мови яких не входять у жодну сім'ю.

Релігійний склад населення світу. Історико-географічні аспекти розвитку

релігій світу. Релігійна структура населення світу. Географія світових релігій: християнства, ісламу, буддизму. Національні релігії. Місцеві традиційні (первісні) вірування.

Політична географія з основами геоглобалістики

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

Сучасна світосистема. Території, країни, держави. Суверенні держави. Залежні країни і території. Води відкритого моря. Мультинаціональні функціональні утворення: ТНК, міжнародні організації, регіональні організації, світові міста.

Форми державного правління і державного устрою. Монархії. Республіки. Унітарні держави. Складні держави. Типи федерацій у сучасному світі. Політичні системи сучасних держав.

Територія і кордони держави. Склад території. Формування території держави. Морфологія території та її вплив на розвиток держави. Функції державних кордонів. Класифікації кордонів.

Поняття «політико-географічне положення» (ПП) і «геополітичне положення». Оцінка ПП. Глобальне ПП. Регіональне ПП. Сусідське ПП.

Адміністративно-територіальний поділ (АТП) і місцеве самоврядування. Типи систем місцевого самоврядування. Реформи АТП. Функції столиці держави. Класифікації столиць. Геопросторовий каркас території країни.

Об'єкт, предмет, завдання геополітики. Основні поняття і категорії геополітики. Історичний розвиток геополітики. Парадигми геополітики. Школи і течії геополітики. Німецька школа. Американська школа. Британська школа. Російська школа. Українська школа. Основні течії геополітики.

Геополітична структура сучасного світу. Еволюція міжнародних відносин у ХХ ст. Трансформації міжнародних систем. Теорії сучасного світовлаштування. Глобалізація як міжнародно-політична організація світу.

Північноамериканський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський регіони у геополітичному контексті. Геополітичні проблеми України.

Географія світового господарства

Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Система національних рахунків: валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний доход. Міжнародний географічний поділ праці: сутність, передумови, рівні, форми участі країн.

Розвиток світового господарства в умовах глобалізації. Сутність глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. Глобалізація і глобальні проблеми людства.

Стадії економічного розвитку. Етапи індустріалізації. Типологія країн за

рівнем соціально-економічного розвитку. Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинуті країни; середньорозвинуті країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинуті.

Природно-ресурсний потенціал світового господарства. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Потенціал лісових ресурсів. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Промисловість світу. Структура промисловості у різних соціально-економічних типах країн. Тенденції розвитку та розміщення галузей промисловості: паливної, електроенергетики, чорної і кольорової металургії, машинобудування, хімічної, лісової, будівельних матеріалів, легкої, харчової.

Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Фактори розвитку сільського господарства світу. Типи сільськогосподарського використання земель. Тенденції розвитку рослинництва світу, його основні типи. Географія основних сільськогосподарських культур: зернових, олійних, смакових, волокнистих. Географія тваринництва світу: скотарства, свинарства, вівчарства, птахівництва.

Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу, її регіональні типи. Географія залізничного, автомобільного, авіаційного, морського, річкового, трубопровідного транспорту світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

Регіональна економічна і соціальна географія

Країни Європи; країни Північної, Східної, Південно-Східної, Південної, Південно-Західної Азії; країни Північної Америки; країни Латинської Америки; країни Африки; країни Австралії та Океанії.

Рекомендований план характеристики країни: Загальні відомості про країну. Економіко-географічне положення. Природно-ресурсний потенціал. Характеристика населення. Характеристика господарства. Зовнішньоекономічні зв'язки.

Економічна і соціальна географія України

Економіко-географічне положення України. Кордони України, їх зміни протягом ХХ ст. й дотепер. Геополітичне положення України. Адміністративно-територіальний устрій, етапи його формування.

Населення України. Кількість населення та її динаміка. Природний рух населення. Статевовіковий склад населення. Середня тривалість життя. Механічний рух населення. Географія міграційних потоків.

Розселення населення України. Територіальні відмінності густоти населення. Міське і сільське населення. Урбанізація, її регіональні відмінності. Класифікація міст України за людністю. Типи міст за містоутворюючими функціями. Міські агломерації. Типи сільських поселень за людністю. Основні типи сільського розселення.

Етнічний, мовний релігійний склад населення України. Особливості українського етногенезу. Українська діаспора у світі.

Трудові ресурси і працересурсний потенціал України. Структура та особливості трудових ресурсів. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами регіонів України. Структура і рівень зайнятості економічно активного населення та її сучасні тенденції.

Природно-ресурсний потенціал України. Вплив природних умов і ресурсів на територіальну організацію господарства країни. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами. Структура та характеристика окремих компонентів ПРП (мінерально-сировинні, земельні, водні, лісові, фауністичні, природно-рекреаційні ресурси). Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП.

Господарство України. Секторальна структура економіки України. Сучасне соціально-економічне становище України.

Первинний сектор господарства. Сільське господарство. Особливості розвитку і розміщення, форми господарювання, галузі спеціалізації. Земельний фонд країни та його структура. Структура сільськогосподарських угідь. Рослинництво: географія головних культур (зернові і зернобобові, технічні, овочево-баштанні і картопля, кормові). Садівництво, виноградарство, ягідництво. Тваринництво: географія головних галузей (скотарство, свинарство, птахівництво); географія другорядних галузей (вівчарство, конярство, звірівництво, ставкове рибництво, кролівництво, бджільництво). Економіко-географічна характеристика сільськогосподарських зон України. Лісове господарство.

Добувна промисловість. Добування палива: вугілля, нафта, газ, уран, торф. Добування рудної сировини: залізні і марганцеві руди, руди кольорових металів. Добування нерудної сировини: хімічна, будівельна, технічна.

Вторинний сектор господарства. Електроенергетика. Металургія. Машинобудування. Хімічна промисловість. Виробництво деревини і паперу. Виробництво будівельних матеріалів. Легка промисловість. Харчова промисловість.

Рекомендований план характеристики галузі промисловості: Завдання галузі, рівень її розвитку, місце і значення в економіці України. Фактори розвитку галузі, сировинні ресурси, їх географія та характеристика. Галузева характеристика промисловості: структура, галузі, підгалузі, типи підприємств. Територіальна характеристика галузі: принципи та фактори розміщення, характеристика окремих районів, вузлів (особливості структури, які причини зумовили їх виникнення). Проблеми та перспективи розвитку галузі.

Третинний сектор господарства. Транспорт. Торгівля. Туризм. Освіта. Наука. Культура. Зовнішньоекономічні зв'язки України.

Список рекомендованої літератури:

1. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: Лисенко М. М., 2018.
2. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
3. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб. / за ред. Я.Б. Олійника, І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
4. Голіков А.П. Економіка України / Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К.: Знання,

2009.

5. Дністрянський М.С. Політична географія України. Навчальний посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
6. Заставецька О.В. Географія населення України / О.В. Заставецька, Б.І. Заставецький, Д.В. Ткач. – Тернопіль: ТДПУ, 2003.
7. Ішук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: Паливода, 2006.
8. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний, Н.І. Мезенцева. – К.: ДП “Прінт Сервіс”, 2014. – 132 с.
9. Мезенцева Н.І. Економічна і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: ВПС «Київський університет», 2010. – 239 с.
10. Мезенцева Н.І. Економічна та соціальна географія України. Районна частина. Електронний підручник / автор і упорядник Мезенцева Н.І. – К., 2008.
11. Немець К.А., Немець Л.М. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
12. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
13. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс / Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. – Харків, 2009.
14. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Немець К.А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
15. Немець Л.М. Основи соціальної географії: навчальний посібник / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Гусєва. – Харків, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – 234 с.
16. Підгрушний Г.П. Промисловість і регіональний розвиток: монографія / Г.П. Підгрушний. – Київ: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
17. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
18. Соціальна географія. Підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. – Київ, 2019. – 304 с.
<http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/SocialGeography.pdf>
19. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропрінт, 2009. – 544 с.
20. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропрінт, 2005. – 632 с.
21. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник / О.І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 496 с.

Інформаційні ресурси:

1. Географічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
2. Географія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>
3. Географія світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.geo-tur.narod.ru
4. Гео-тур. – Режим доступу: <http://www.geo-tour.net>
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
6. Довідник ЦРУ по країнах світу. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
7. Економіка України. Політико-економічний журнал. – Режим доступу: <http://www.economukraine.com.ua/>
8. Етнічна географія, етнографія, етнологія. – Режим доступу: <http://ukr-tur.narod.ru/etno/etno.htm>
9. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.world-countries.org.ua
10. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua>

Структура і критерії оцінювання завдань фахового екзамену з економічної та соціальної географії

I. Тестові завдання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді: 42 завдання, за кожне – 1 бал, всього – 42 бали.

У кожному з цих завдань пропонується 4 можливі варіанти відповіді, з яких правильним є лише один.

II. Завдання на встановлення відповідності (встановлення логічних пар): 7 завдань, за кожне – 4 бали, всього – 28 балів.

До кожного завдання у двох колонках подано інформацію, яку позначено цифрами (ліворуч) і літерами (праворуч). Виконуючи завдання, необхідно встановити відповідність інформації, позначеної цифрами і літерами (утворити логічні пари) та записати у стовпчику праворуч літери, які відповідають цифрам, що позначають поняття чи географічні назви у лівому стовпчику таблиці.

III. Завдання множинного вибору: 6 завдань, за кожне – 3 бали, всього – 18 балів.

Необхідно вибрати 3 правильні варіанти із 7 запропонованих і вписати їх номери у клітинки. Порядок запису цифр не має значення.

IV. Задача: 12 балів.

Необхідно навести формули та обчислити, користуючись наведеними даними, демографічні показники: 1 показник – 1 бал, всього – 12 балів.

Максимальна сума балів за виконання всіх завдань – 100 балів.

Якщо вступник набрав менше 20 балів, то ухвалюється рішення про негативну оцінку підготовленості вступника («незадовільно»).

Якщо вступник набрав 20 і більше балів, то загальна сума набраних балів переводиться у шкалу 100-200 згідно з таблицею переведення тестових балів з фахового екзамену з економічної та соціальної географії 20-100 до шкали 100-200 відповідно до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2023 році.

**Таблиця переведення тестових балів з фахового екзамену
з економічної та соціальної географії до шкали 100-200 балів**

Тестовий бал	Бал за шкалою 100 – 200 балів
20	100
21	101
22	102
23	104
24	105
25	107
26	108
27	110
28	111
29	112
30	113
31	114
32	116

33	117
34	118
35	119
36	120
37	122
38	123
39	124
40	125
41	127
42	128
43	130
44	131
45	132
46	134
47	135
48	136
49	137
50	138
51	140
52	141
53	142
54	144
55	145
56	146
57	147
58	148
59	149
60	150
61	152
62	153
63	154
64	155
65	157
66	158
67	160
68	161
69	162
70	163
71	165
72	166
73	167
74	168
75	170
76	171
77	172
78	173
79	174
80	175
81	177
82	178
83	179
84	181

85	182
86	184
87	185
88	186
89	187
90	188
91	190
92	191
93	192
94	194
95	195
96	196
97	197
98	198
99	199
100	200

Голова фахової атестаційної комісії _____ Людмила НЕМЕЦЬ

Програму затверджено на засіданні приймальної комісії
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 3 від 03 квітня 2023 року

Відповідальний секретар приймальної комісії _____ Сергій ЄЛЬЦОВ